

BODOČI TRG SVOBODE V MARIBORU

ING. ARH. JAROSLAV ČERNIGOJ

Pogled na Trg svobode od zgoraj

Prav gotovo je, da današnji Trg svobode ni nikaka zavestna arhitekturna tvorba. Radi starega mestnega jarka, ki je potekal ob gradu, so zidali sredi XIX. stoletja zgradbe na vzhodu trga v znatni odmaknjenosti od gradu. Ako je nastala na ta način trgu podobna razširitev, pa je ostala v prostornem pogledu vendarle zelo ohlapna. Gmota gradu na zapadu in vrsta hiš na vzhodu predstavljata sicer dovolj tehtno zamejitev na dveh straneh, zato pa se prostor na severu povsem razblinja v zelenje Jugoslovanskega trga in ostaja na jugu sploh brez vsakega zaključka.

Čeprav je ta prostorna nedognanost Trga svobode, kateri se pridružuje še neka slučajnostna nepravilnost vse oblike, neovrgljivo dejstvo, je vendar sklep Odbora za počastitev spomina blagopokojnega Viteškega kralja Aleksandra I. Uedinitelja v Mariboru, da postavi spomenik Kralju Aleksandru I. na Trgu svobode, pravičen in hkrati urbanistično izredno važen za najbolj reprezentativni del Maribora. Edinstvena situacija Trga svobode z ozirom na ostali mestni organizem je bila nemara v prvi vrsti merodajna, da se je odbor zanj odločil. Radi svoje centralnosti v osrčju mesta, kjer najmočneje utripa življenje in spričo ne navadno živega prometa pešcev in vozil, ki se na njegovem jugu pretaka, je Trg svobode po svoji legi kot nalašč ustvarjen, da dobi oblikovno in vsebinsko pomemben spomenik. Nekaj pomislov bi moglo vzbuditi pomanjkanje izrazite monumentalnosti vse celote ter proporcije Trga svobode, ki na videz ne dopuščajo spomenika večjih izmer. Izrazito monumentalnega trga ali ulice pa Maribor sploh ne premore in zategadelj izgubi ta pomislek svojo težo. Grad kot glavni element Trga svobode ima toliko izrazne sile, da obvladuje vso situacijo. Osnova razpoloženja na Trgu svobode je radi tega izrečno resna, morda celo stroga, čeprav to občutje ne izvira iz današnje trgovske podobe kot urbanistične celote. Jedro tega občutja tvori žlahtna gmota gradu, najbolj karakteristična arhitektura Maribora.

V spoznanju, da mora biti vsak dober spomenik v organski zvezi z obdajajočim ga prostorom in da je možna zgolj v tej smeri pozitivna rešitev, je razpisal odbor natečaj, pri katerem je bila zasnova spomenika nedeljivo združena z regulacijo Trga svobode. Vsak osnutek je moral obsegati *rešitev za spomenik in za regulacijo trga hkrati*. Ni šlo torej za spomenik več ali manj precioznih form, kakršnih je na tisoče rodilo XIX. in XX. stoletje in ki stojijo revni po trgih in cestah vsega sveta kot mobiljar v plehkkih, brezosebnih hotelskih sobah, temveč je šlo za kompozicijo prostora, ki naj bi zvarila *tudi* s pomočjo novega trgovskega elementa, spomenika, vso situacijo v višjo, zgoščenejšo celoto kljub obstoječim disonancam. To je pot, po kateri so nastale čudovite italijanske situacije in njih tajna leži v tem neizrečeno subtilnem občutju za prostor, ki se je izražalo v dovršenem sozvočju vseh danih gmot in izmer. Na ta način so nastale sladke harmonije renesančnih prostorov, a tudi baročne kompozicije s svojo strašno, skoraj brutalno silo.

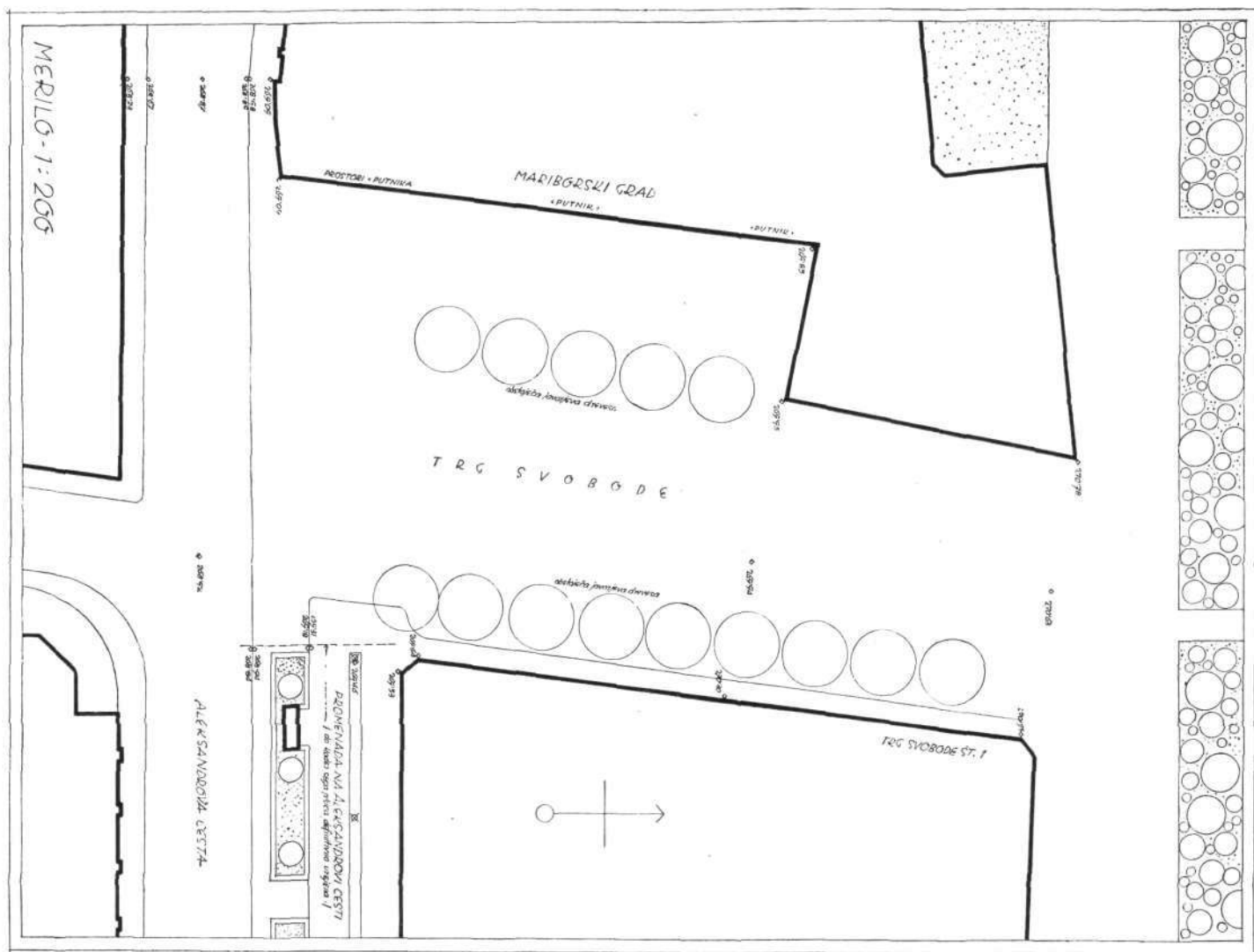
Program natečaja je prepuščal zasnovi vso svobodo v pogledu oblike, materiala in situiranja. Vendar pa je vseboval tudi nekatera bistvena določila. Najvažnejša izmed njih je gotovo ukinitve tranzitnega prometa preko Trga svobode. Ta ukrep, ki je spričo urbanistične situacije vsega okoliša docela upravičen, je bil nadvse pomemben, ker je v veliki meri razširil možnosti zasnove. Važno je bilo nadalje, da zazidanje odprtine med gradom in hišo Trg svobode št. 1 ni bilo dovoljeno. Ta posebno fina poteza razpisa je onemogočala cenene, šablonske rešitve z »zaključenimi«
stenami, ki bi bile v tem primeru radi zaokrožene gmote gradu in arhitekturne vrednosti prizadete bastije še posebej zgrešene. Program je zahteval ohranitev vseh dosedanjih uvozov in končno tudi možnost parkiranja sezonskih avtobusov na reguliranem trgu.

Izmed 27 osnutkov, ki so bili vposlani, je odbor sklenil, da se izvrši osnutek, kateremu je podelila žirija prvo nagrado.¹ Pred popisom tega načrta, ki predstavlja *torej bodočo podobo Trga svobode*, pa je potrebna podrobnejša analiza sedanje urbanistične situacije.

Dve okolnosti določata Trgu svobode njegovo nepravilno tlorisno obliko: Bastija, izzidek na severovzhodu grada, trakt z neobičajnimi, a skladnimi proporcijami, ter kot, ki ga tvori grad z osjo Aleksandrove ceste. Bastija povzroča že danes delitev vse ploskve Trga svobode na dva dela in ravno to dejstvo je dalo pobudo za eno izmed osnov rešitve. Kot gradu z Aleksandrovo cesto nima 90°, temveč zgolj 81°. Ta nagnjenost ni nepomembna in je na licu mesta občutno in neprijetno zaznavna.

Nepravilnosti kaže današnji Trg svobode tudi v višinskem oziru. Te višinske razlike so razmeroma komplicirane in se gibljejo v okviru 1,20 m. Glavni padec Trga svobode poteka v diagonalni smeri, katera se končuje nekako ob vhodu k »Putniku«
v gradu.

¹ Osnutek pod geslom »Nova os«, avtorja Ing. arh. Jaroslav Černigoj in akad. kipar Boris Kalin.

Arh. Jaroslav Černigoj, Sedanje stanje na Trgu svobode

Svojevrstno urbanistično situacijo ustvarja v zvezi s Trgom svobode promenada na Aleksandrovi cesti, ki navezuje na jugovzhodni vogal trga in poteka v širokem toku v smeri zapad—vzhod. Ta promenada tvori z vrsto topolov, s svojimi gredami in paviljoni docela zaključen prostor, ki je odločen od Aleksandrove ceste, glavne mariborske prometne arterije. Stik promenade s Trgom svobode je nerešen in ni dvoma, da je važen del problema regulacije Trga svobode organska vključitev, zlitje prostora promenade v bodoči prostor Trga svobode.

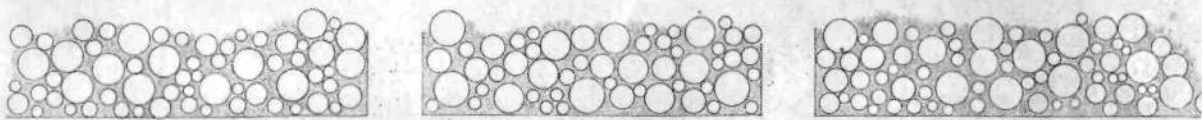
Današnji Trg svobode je torej vse prej kot urbanistično rešen. Nezaključen na severu in jugu, z neurejenimi višinami, s pomanjkljivo zvezo s promenado nudi kot celota zelo medel vtis.

Pogled na talni načrt Trga svobode z višinskimi kotami nas pouči, da pada trg, kot že zgoraj omenjeno, z višine Jugoslovanskega trga proti jugu, t. j. proti Aleksandrovi cesti. Ta padec sicer ni velik, vendar pa je vsled velikih horizontalnih gradbenih in ostalih zgradb za oko zelo zaznaven. To višinsko neurejenost, ki ni v skladu z zahtevami monumentalnega trga, je treba odstraniti. In tu ustvarja prav bastija s svojo odločno

kretnjo na severovzhodu gradu nove urbanistične možnosti. Bastija deli trg na dva dela. Dva dela, dvoje različnih višin. Logično mesto potrebne stopnje leži torej v južni črti gradovega izzidka. Na ta način nastaneta dve ploskvi, dve ravni ploskvi z medsebojno višinsko razliko 1,25 m. Višine bodočega Trga svobode bodo torej urejene s prastarim motivom teras.

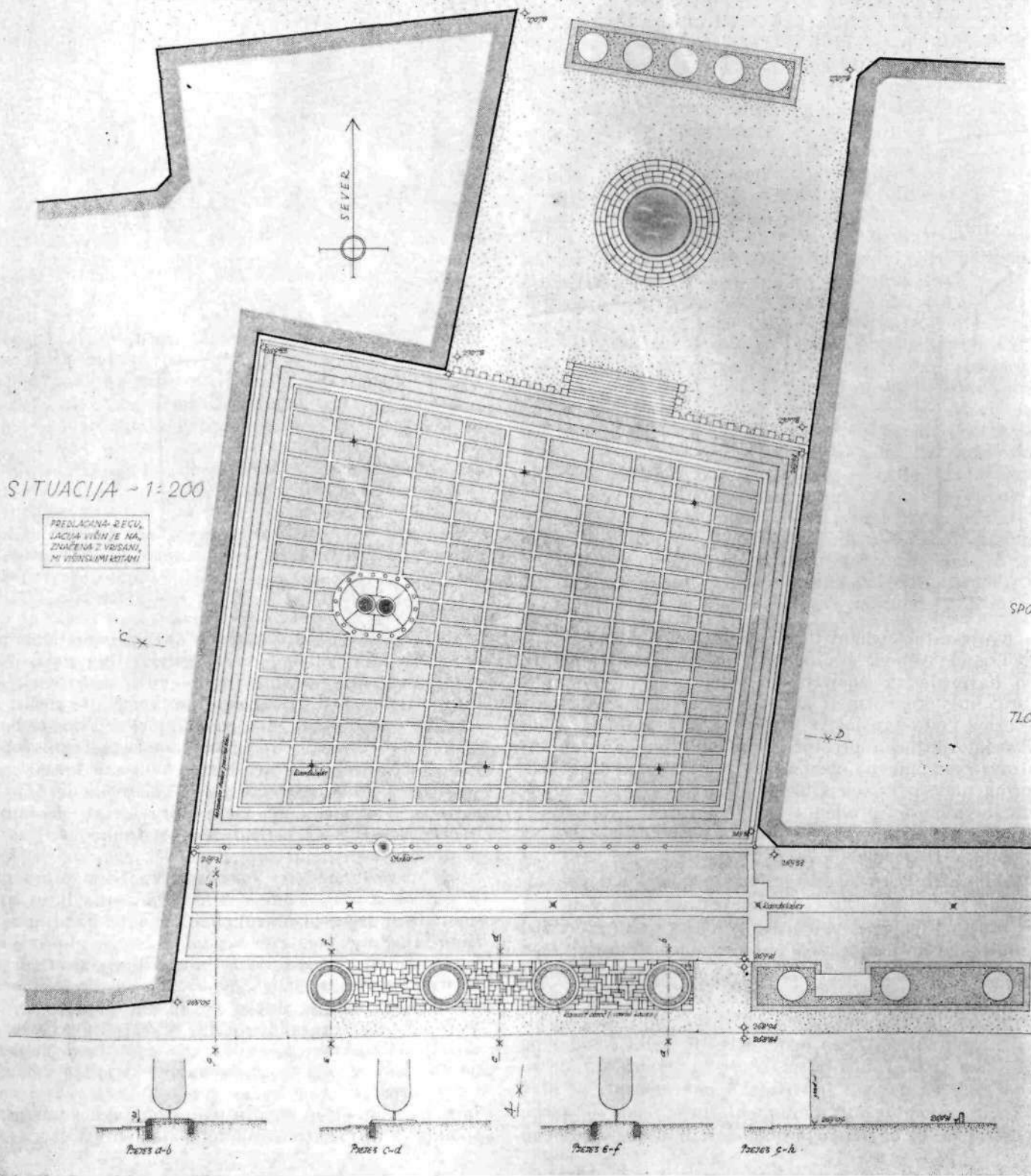
Drugo pobudo za regulacijo Trga svobode daje obstoječa promenada na Aleksandrovi cesti. Iz talnega načrta se vidi očita tendenca te promenade naprej proti zapadu, preko svojega sedanjega konca, ki ni z ničemer utemeljen. Naravna ukončitev promenade je pač ob gradu, s čimer šele dobi svoj cilj in urbanistični smisel. Ako promenado na ta način podaljšamo, nastane med njo ter višje ležečo ploskvijo ob bastiji prostor, čigar tloris ima obliko (skoraj) pravičnega trapeca in čigar urbanistične kvalitete so očitne: kajti na zapadu ga omejuje grad, na vzhodu Pugljeva hiša in ostale zgradbe in na severu nova terasa z dovolj veliko višinsko razliko. Na jugu je vogel zgradbe na vzhodu trga močan element, ki je sposoben, da tvori prostor. Kot bomo videli kasneje, nam za še jasnejšo zamejitev tega prostora na jugu pomaga baš spomenik in nekateri drobnejši elementi, ki so v zvezi

REGULACIJA TRGA SVOBODE

YUGOSLOVANSKI TRG

Radnjača CRSCORČEVA ULICA

Arh. Jaroslav Černigoj, regulacija Trga svobode s kraljevim spomenikom

z njim potrebni in zasnovani. Kot posledica vseh teh izprememb nastane torej nov, tektonsko docela utemeljen prostor pravilne oblike in, kar je izrednega pomena za vso zasnovo, *prostor z glavno osjo, ki poteka v smeri vzhod—zajpad, torej v isti smeri kot promenada na Aleksandrovi cesti.*

Že v tej prilagoditvi glavne osi novega prostora je neko blagozvočje prostora, katero avtomatično rešuje kočljivi problem priključka promenade Trgu svobode. Toda v zvezi s kraljevim spomenikom na Trgu svobode je ta prevrat z osjo trga še važnejši in poln presenetljivih posledic.

Na tem prostoru ne dopušča situiranje spomenika mnogo dvomov. Spomenik, ki naj obvladuje s svojim pomenom prostor, mora ležati v njegovi glavni osi. Pobudo za situiranje spomenika na tej osi daje zopet urbanistično tako plodni izzidek na severovzhodu gradu. Ako potegnemo od vogala tega izzidka h gradu paralelo in jo presečemo s severno mejno črto podaljšane promenade ter postavimo v tem presečišču velik stožer, jambor za zastavo, dobimo na novem prostoru med izzidkom in stožerom prostorninsko nišo. Spomenik leži med vertikalno vogala bastije in vertikalno stožera v odnosu in povezanosti z gradom, žlahtno je primaknjeno žlahtnemu. S spomenikom in s stožerom je prostor s trapeznim tlorisom še bolj označen, obema pripadajo bistvene prostorne funkcije na novem trgu.

Novo prostorno ogrodje Trga svobode je na ta način ustvarjeno, in sicer s pomočjo kali, ki so bile v tlorisni obliki trga in vsej urbanistični situaciji, v konfiguraciji terena, v arhitekturi obdajajočih ga stavbenih gmot in tudi s pomočjo novih arhitekturnih elementov, od katerih ima ravno novi kraljevi spomenik odlično vlogo. Z zlitjem prostora promenade v prostor Trga svobode je vse območje promenade in Trga svobode združeno v celoto, ki se v sebi pretaka in medsebojno stopnjuje v svojem učinku. Promenada je dobila močno, izrazito dominantno na zapadu, grad, a isto dominantno spričo svoje nove osi vzhod—zajpad tudi Trg svobode.

Nova os ima za trg, kateremu docela izpreminja dosedanjo fiziognomijo, v zvezi s spomenikom pomembne in nadvse ugodne posledice. Predvsem ustvarja spomeniku monumentalno in v prostoru docela utemeljeno lego. Nadalje povzroča popolno subordiniranost zgradb nasproti gradu. Pri veljavi osi sever—jug je ta solidna, a mlačna arhitektura XIX. stoletja popolnoma enakovredna stranica z gradom, kar se s pomembnostjo relativno visokih arhitekturnih vrednot gradu ne sklada. Z novo osjo je vpliv istočasnega pogleda na spomenik in na pravoslavno cerkev odstranjen. Pri osi sever—jug je pogled na pravoslavno cerkev s Trga svobode poudarjen. Os sever—jug ne tvori, kot že omenjeno, z Aleksandrovo cesto pravega kota. Ta nepravilnost, ki je posebno občutna za pasanta na promenadi in ki daje vsemu pogledu nekaj neprijetno slučajnostnega, je z novo osjo v svojem učinku paralizirana. Važno je nadalje, da odpade spričo nove osi manjvredni frontalni pogled na spomenik, in sicer za najvažnejše poglede, torej za podaljšani del promenade na Trgu svobode. Za ves ta del se kaže spomenik s profila. Ker bo predstavljal spomenik kralja na konju, je to dejstvo zelo važno. Končno ni nebitveno, da bo imel spomenik za svoj

Arh. Jaroslav Černigoj in kipar Zd. Kalin, osnutek spomenika kralja Aleksandra I. Zedinitelja

glavni, t. j. profilni pogled, najboljše, južno razsvetljava.

Toda ta situacija zahteva v pogledu spomenika tako od arhitekta kot od kiparja mnogo takta. Kajti nemirno, temno ozadje gradu z visoko streho in arkadami predstavlja za spomenik znatno nevarnost. Najlepša silhueta je zaman, če je oko ne more zaznati, a ravno bron, material za skulpture na prostem, ki je za naše podnebje najprikladnejši, potrebuje za svoj učinek *zraka in luči*. Za to je potreben visok podstavek. Običajen visok podstavek pa bi s svojo veliko gmoto zakrival pogled na grad in bi, kar se merila tiče, zelo neprijetno in zanj gotovo neuspešno tekmoval z gradom. To spoznanje je dovedlo do podstavka z (starim romanskim) motivom, ki omogoča veliko višino skulpturi, a ima spričo svoje perforiranosti nemasivno obliko. Višina podstavka bo znašala 10,50 m, bronasta plastika, konjenik z zelo jasno, tudi v tej višini razumljivo kretnjo konja in jezdeca, se bo torej za vso ploščino Trga svobode z vso energijo odražala od neba. V svečanem miru bo obvladoval bronasti lik vso situacijo in zvečer, ko ta, tako družabni del Maribora, še bolj zaživi, bo zamirajoča luč sonca lesketala na hrbtu orjaškega konja in zlatila kraljevo figuro.

Tej analizi in urbanistični utemeljitvi regulacije bodočega Trga svobode je treba dodati za izpopolnitev še podatke o tehnični izvršitvi.

Glavni del trga, t. j. del, na katerem se bo dvigal spomenik, bo tlakovan z granitom, umetnim kamnom in asfaltom. Risba tlaka, ki ima svoj izrazito tektonski pomen in spomenik docela zasidra v prostoru, bo izvedena s temi tremi materiali. Iz granita bo široka obrobna bordura, dočim bo vsa ostala ploskev iz umetnega kamna in asfalta.

Oporni zid terase bo izvršen v kamnu, široko stopnišče v njegovi osi bo iz pohorskega granita. Vsa ploščina terase pred bastijo bo tlakovana z neregularnimi kamnitimi ploščami, med katerimi bo zasajen mah. Ta ploskev je torej zamišljena kot prehod s stroge arhitektonike spodnje ploskve k parku na Jugoslovanskem trgu. Sredi te ploskve je zasnovana za obogatitev vsega vtisa in kot zadržana spremljava k važnejšemu dogajanju na spodnjem prostoru okrogla fontana s premerom 7,50 m. Obrobljena bo z enostavnim, nizkim, kamnitim profilom in bo pošiljala visok tenek curek vode v mariborsko nebo.

Na Trgu svobode podaljšana promenada bo izvršena na enak način in iz istega materiala kot že obstoječa. Le grede odpadejo iz prometnih ozirov. Nadomeščajo jih okrogle obrobe iz umetnega kamna okoli vsakega

posameznega topola, tako da bo čim več prehodov. Kandelabri na temu delu bodo enaki kot na promenadi, dočim bodo kandelabri na glavnem delu Trga svobode monumentalnejše, dvoramne oblike iz bronu.

Na severu bo delila Trg svobode od Jugoslovanskega trga vrsta topolov v dolgi, z ligustom obrobljeni gredi. Na obeh krajnih odprtinah Trga svobode so torej zasnovana drevesa, ki navezujejo na sedanjo ureditev promenade in mu bodo tudi s svoje strani utisnila enoten pečat. Obstoječa drevesa načrt odstranja, kar bo nedvomno povzročilo vtis večje prostornosti.

Bodoči Trg svobode bo nudil torej docela izpremenjeno lice. Zabrisan in nejasen v svojem učinku, izdaja danes le zelo skopo svoj značaj, ki je kljub slučajnostnemu postanku redek in svojevrsten. Toda ko bodo vse njegove doslej neizrabljene možnosti uresničene, ko bodo njegove velike črte in zvonke ploščine pravilno izluščene, ko se bo dvigal na njegovi najdragocenejši točki med bastijo in visokim stožerom kraljevi spomenik, bo zaživel novo, intenzivnejše življenje. Maribor bo tedaj obogatel za prostor, kakršnega rabi, a ga doslej še ni imel. Za prostor s pravim *tržnim* prometom, kjer se človek lahko *izven* nevarnosti vozil ustavi, porazgovori in razgleda, in sicer v okolju, ki je odmaknjeno vsakdanjosti. Kajti na novem Trgu svobode bo morda vedno nekaj nedelje in praznika...

RAZVOJ SLOMŠKOVEGA TRGA V MARIBORU

UVOD V ŠTUDIJO O STOLNI CERKVI SV. JANEZA V MARIBORU

A R H. M A R J A N M U Š I Č

Cerkveni trg s starim župniščem in vrtovi

Srednjeveški Maribor je izoblikoval med svojim obzidjem pet trgov: Glavnega, Slomškovega, Grajskega, Rotovškega in Vojašniškega; do neke mere moremo sem prišteti tudi Pristan. Glavni trg, do povečave Slomškovega trga v l. 1890. tudi po obsegu najpomembnejši, je bil središče mestne gosposke z rotovžem in tržnico »sub divo«. Slomškov trg, prvotno nazvan Cerkveni trg, po preselitvi škofijskega sedeža iz

Sv. Andraža na Koroškem v letu 1859. pa Stolni trg, je bil, odmaknjen od vsakdanjih posvetnih stvari, prej in slej izraz cerkvene gosposke z glavno cerkvijo in pokopališčem. Od teh dveh neznatnejši so bili Grajski trg tik pod gradom, sedaj mestnim muzejem, Rotovški trg, prvotno trg za moko, in Vojašniški trg pred minoritsko cerkvijo. Vojašniški in Grajski trg s svojima izrazitima trikotniškima oblikama sta bila prvotno privatna trga gradu, oziroma minoritov.

Ti trgi so dobivali svoje oblike počenši s sredino XIII. stoletja, ko je bil dotedanji trg Maribor povzdignjen v mesto, vse v XIV. stoletje, ko si zgrade deloma meščani, deloma pa prosti stanovi in plemstvo obzidje. Pri fortifikacijski zasnovi so upoštevali tudi urbanistični razvoj, saj so upoštevali pravila, nekak gradbeni zakon, ki je predpisoval način zazidave ob obzidju in porazdelitev zazidanih in prostih parcel. Večina današnjih ozkih in zavitih ulic se je razvila iz privatnih potov. Srednjeveška mesta pripadajo v glavnem trem tipom: 1. mestom, priključenim starim naselbinam, 2. mestom, ki so se razvila iz vaških naselij, in 3. na novo ustanovljenim mestom, »von neuen dingen auffgeworffen«. Maribor pripada prvima dvema. Gradbene kontinuitete z rimsko dobo ni, dasi so v mariborski kotlini zaznavni sledovi rimske kulture. Prve naseljence je privabila po eni strani bližnja fevdalna posest, grad na Piramidi, ki datira iz 1. polovice